

บทคัดย่อ

โครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้กรณีป่าต้นน้ำสุราษฎร์ธานีดำเนินการในช่วงกรกฎาคม 2546 – มกราคม 2549 โจทย์วิจัย “สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรจะเป็นจริงในเชิงปฏิบัติได้อย่างไร” ในพื้นที่ศึกษาหลัก มี 6 หมู่บ้าน ในอำเภอไชยา 3 หมู่บ้าน อำเภอพนม 3 หมู่บ้าน พื้นที่ศึกษารองคือเครือข่ายองค์กรชาวบ้านรักษ์ป่าสุราษฎร์ธานี วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยคือ เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ และความเข้าใจของคนในชุมชนในเรื่องสิทธิชุมชน ค้นหากระบวนการพัฒนายกระดับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และเพื่อศึกษาและค้นหาหลักปฏิบัติตามหลักการสิทธิมนุษยชนตามรัฐธรรมนูญ กรณีสิทธิชุมชน บุคคลในการมีส่วนร่วมกับรัฐในการจัดการธรรมชาติอย่างยั่งยืนสอดคล้องและสอดคล้องกับ ระบบนิเวศน์เพื่อการปฏิบัติที่เป็นจริงทางสังคม กระบวนการศึกษาคือ ร่วมกันกำหนดโจทย์วิจัยร่วมกับองค์กรชุมชนในพื้นที่เป้าหมายหลักและเครือข่าย ร่วมกันกำหนดกระบวนการศึกษาวิจัยร่วมกับชุมชน จัดวางทีมงานวิจัย โดยให้ชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมายเป็นตัวหลักในการศึกษาวิจัย และการศึกษาวิจัยจะใช้กระบวนการเก็บข้อมูล โดยทีมงานวิจัยมีชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาวิจัยเป็นผู้ช่วยนักวิจัย ในรูปแบบของการสัมภาษณ์และการจัดเวทีชุมชนในการเก็บข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูลชุมชน รวมทั้งประมวลสรุปองค์ความรู้และผลงานวิจัย

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนเหล่านี้มักตั้งได้ไม่นานนักโดยคนที่โยกย้ายจากพื้นที่ราบขึ้นไป มีเพียงบางชุมชนเท่านั้นที่ตั้งมานาน อย่างไรก็ตาม ชุมชนเหล่านี้ก็พยายามสร้างรูปแบบวิธีการจัดการทรัพยากรของชุมชนให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างกันไปตามสภาพเงื่อนไขพื้นฐานของแต่ละชุมชน เงื่อนไขสำคัญได้แก่ ลักษณะทางกายภาพ ความสมบูรณ์ของทรัพยากร ลักษณะโครงสร้างทางสังคมในชุมชน ประสบการณ์ในอดีตของคนในชุมชน การมีกลุ่มและแกนนำที่เข้มแข็ง รวมทั้งนโยบายรัฐที่เข้าไปส่งผลกระทบต่อชุมชนต่างกันแต่ละชุมชน

ชุมชนหันมารวมตัวกันชัดเจนหลังองค์กรชาวบ้านในจังหวัดสุราษฎร์ธานี สนใจปัญหา น้ำท่วมใหญ่ภาคใต้ (2530-2531) และรวมตัวกันเป็นเครือข่ายองค์กรชาวบ้านรักษ์ป่าสุราษฎร์ธานี ใน พ.ศ. 2530 นอกจากนี้องค์กรดังกล่าวยังได้รับแรงจูงใจจากปัญหาการสร้างเขื่อนเชี่ยวหลาน ปี พ.ศ. 2536 เกิดการเคลื่อนไหวในประเด็นสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากร มีการสนับสนุนและพัฒนาองค์กรชาวบ้าน ชาวบ้านเกิดการรวมตัวกันหลายระดับและหลายรูปแบบ องค์กรชุมชนในพื้นที่วิจัยอำเภอไชยา ก่อตั้งขึ้น ในปี พ.ศ. 2532-2533 หลังจากนั้นมีการตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตขึ้น 5 กลุ่มใน 5 หมู่บ้านและเชื่อมเป็น “เครือข่ายองค์กรชุมชนคลองไม้แดง” ในปี พ.ศ. 2543 ด้านอำเภอพนม มีการก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ปี พ.ศ. 2541 กลุ่มออมทรัพย์ 5 กลุ่มรวมตัวเป็น “เครือข่ายลุ่มน้ำคลองศก”

ในส่วนของอำเภอพนม ชาวบ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมกับ “เครือข่ายป่าชุมชน” และ “เครือข่ายเหล่าพื้นบ้าน” ตั้ง “กลุ่มอนุรักษ์ภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมไทย” เพื่อต้มเหล้าสมุนไพรชาย ในปี พ.ศ.2544 ชาวบ้านอำเภอพนมและอำเภอไชยาเข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายป่าอย่างต่อเนื่อง และใน พ.ศ. 2546 ได้ร่วมทำวิจัยเชิงปฏิบัติการกับโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคใต้ ในช่วงนี้ชาวบ้านได้ร่วมกับ “เครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจนภาคใต้” ดำเนินกิจกรรมตรวจสอบการบุกรุกป่า และถือครองที่ดินโดยมิชอบของกลุ่มทุน

จากการปฏิบัติการด้านสิทธิชาวบ้านทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้วิธีการประสานงานกับกลุ่มคนที่เห็นต่างและคลี่คลายความขัดแย้ง เช่นองค์กรชุมชนอำเภอไชยา ได้ดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าร่วมกับ “เครือข่ายพระสงฆ์ภาคใต้” ช่วยให้ประสานความร่วมมือกับคนในชุมชนรวมทั้งหน่วยงานราชการดีขึ้น งานพัฒนาเติบโตทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ส่วนอำเภอพนมชาวบ้านปรับวิธีการทำงานโดยหันมาวิจัยผลิตภัณฑ์ต่อเนื่องจากเหล่าพื้นบ้านด้วยตนเองอย่างจริงจัง ต่อมาเดือนกันยายน 2547 ได้ร่วมตัวก่อตั้ง “สหกรณ์เพื่อการเกษตรตำบลคลองชะอุ่นจำกัด”

ดำเนินงานรักษาป่า กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ เช่น กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองสี่สุก กลุ่มอนุรักษ์น้ำตกสายพิณ ได้รวมตัวกันเป็น “เครือข่ายอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคลองพนม” สามารถกำหนดกติกาป่าชุมชนโดยชุมชนยอมรับ และผลักดันให้ อบต.คลองชะอุ่น จัดทำแผนงานรักษาป่า และประกาศเขตป่าชุมชนเขาเขียว (เทือกเขาสี่สุก) ตลอดจนร่วมมือกับอำเภอ และเจ้าหน้าที่ป่าไม้จับกุมผู้บุกรุกทำลายป่า นอกจากนี้ มีการสื่อสารกับสังคม โดยถ่ายทอดแนวคิด และบอกเล่ากิจกรรมผ่านสื่อมวลชน ทางหนังสือพิมพ์ วิทยุและโทรทัศน์ ตลอดจนจัดทำสื่อวีซีดี รวมทั้งให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนนโยบายที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนยกระดับการวิเคราะห์ ทั้งระดับเครือข่ายทรัพยากร และระดับชุมชน มีการศึกษาต่องานองค์กรชุมชนที่ประสบความสำเร็จ และร่วมกิจกรรมรณรงค์ระดับประเทศ เช่น ต่อต้านการทำเขตการค้าเสรี (FTA) กับประเทศสหรัฐอเมริกา และผลักดันให้มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างกฎหมายและนโยบายรัฐที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการทรัพยากรขององค์กรชุมชน ควบคู่ไปกับการจัดการทรัพยากรขององค์กรชุมชนในพื้นที่

แนวทางการพัฒนายกระดับสมรรถนะแห่งสิทธิ์ ที่เสนอจากผลการทำวิจัยนี้คือ ประการที่หนึ่ง การเสริมสร้างหรือพัฒนาศักยภาพขององค์กรชุมชนและเครือข่ายในการสร้างปกป้องสิทธิ์ชุมชน และประการที่ 2 กฎหมาย กลไก และนโยบายรัฐที่จะสนับสนุนการใช้สิทธิ์บุคคล และชุมชนในการจัดการทรัพยากรร่วมกับรัฐควรเป็นอย่างไรที่จะสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน

สมเกียรติ ประชุมรัตน์ และทีมงานวิจัย

31 มีนาคม 2549

Abstract

Community rights Education Project of Surat thani community forest is a research receiving support form Thai Research Fund (TRF.). Target area are Kangkrung and Panoom district, Surattanee Province. Study time frame was 3.5 years (July 2003 to January 2006)

Context of conflict raised from government process of past announcement of conservation area as there was no reliable survey and no community participation in setting boundary of conservation forest. As a result, those conservation forest areas were overlaps with community land including residential and farming plots. Besides, conservation and forest laws currently enforcing have been formed before the enforcement of this current constitution. And all those laws mentioned above denied community rights in forest management.

In consideration of state policy during these past 2-3 decades, state development policy was aimed to economic and industrial growth especially for exporting. This development direction caused depletion of natural resources, which have been used as raw materials of production process. Besides, utilizing with no limit of natural resources has caused environmental problems as consequences.

Within 3.5 years of this Community Right Study Project, learning process was emphasized and promoting understanding of community rights. And identifying process of improving community rights in natural resource management including finding practical guidelines following constitution human rights principles and people participation with state in sustainable natural resource management.

Research question for the first year of this project was "*how community rights in the constitution be practical?*". It was found that this question was to broad and it is difficult to put in detail for every community right related. For the second year of the project, in order to limit study scope, research team requested to adjust research question to be "***how community rights for natural resource management be practical***". The detail

of this study was to study process of natural resource management by community organization. Study areas are communities located inside forest, in the middle of river system. Study areas have different community status, community where farming plots were overlaps with conservation area.

Process of conducting activity of community organization has revealed context of community forest in study area. And shown relationship between natural resources and community in each ecosystem. And limitation in term of state laws and policies including showing component of protecting and utilizing of forest including sustainable utilizing of forest. It required community organization with sufficient knowledge, understanding and relationship with resources either direct or indirect. It is also required process of organization arrangement that can link community members to share ideas and implementing forest management related activities. Supporting from state is also required to promote community organization to participate in forest management.

Role of state has to be adjusted from playing control role and monopoly for resource utilizing and resource management on its own. These roles should be changed to learn more from community both for resource management and problem solving which harmony with culture and local setting in each community. This approach was aimed for creating working in coordination between state and community in forest management. And establish mechanism for complex power of resource management between state and community. All of this effort was aimed to long term goal of participation between state and community in sustainable natural resource management as it was mentioned in the current constitution

Somkiat Prochumrat and research team

March 31, 2006